

HİCAB

(bk. TESETTÜR).

HİCAB

(الحجاب)

Hakka ve hakikate ulaşmaya,
âhiret hayatında
Allah'ı görmeye engel olan
perde anlamında terim.

Sözlükte “engel olmak; örtmek, gizlemek” mânalarına gelen **hacb** kökünden türemiş bir isim olan **hicâb** “perde, iki nesne arasına konan engel, örtü” anlamında kullanılır (*Lisânü'l-Arab*, “hcb” md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 103). Hicab kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçtiği yedi âyet-te, âhirette cennette bulunanlarla cehen-nem ehlinin birbirlerinin haline vâkıf ol-maya mâni olan engel (el-A'râf 7/46; bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “hcb” md.); perde, örtü, engel (Meryem 19/17; el-Ahzâb 33/53; Fussilet 41/5; eş-Şûrâ 42/51); Kur'an okuduğu sırada Hz. Peygam-ber'le âhirete inanmayanlar arasına çe-kildiği belirtilen görünmez perde (el-İsrâ 17/45) ve karanlığın oluşturduğu perde (Sâd 38/32) mânalarında kullanılmıştır. Hicab kavramı bir âyetinde de âhiret günü-ne inanmayıp her türlü taşkınlığı göste-ren, günahkâr, vahiy ürünü âyetleri “es-kilerin masalları” olarak niteleyen ve ni-hayet kalpleri kararan kimseler “rableri-ne kavuşmaktan alıkonanlar” (mahcûbûn) şeklinde tasvir edilirken ism-i mef'ul sı-gasıyla geçmektedir (el-Mutaffiîn 83/15).

Kur'an'da yer alan **gışâve**, **sitr** ve **zulle** (çoğulu **zulel**) kelimeleri de hicabın yuka-rıdaki anlamlarına yakın mânalar taşır ve hicab kavramı etrafında oluşan terminolo-jik tartışmalara ışık tutar. Kur'an-ı Ke-rim'de, kâfirlerin gözlerinde gerçekleri görmelerini engelleyen perde bulunduğu (el-Bakara 2/7; Yâsîn 36/9; el-Câsiye 45/23), münafıkların cihad âyetleri karşısın-da âdeta “ölüm baygınlığı” geçiren bir kimsenin bakışı” ile Peygamber'e baktık-ları (Muhammed 47/20) bildirilirken “gışâ-ve” kökü; dünya hayatında gözleri Allah'ın varlığının apaçık delillerini görmeyen kâ-firlerden (el-Kehf 18/101) bu gaflet per-delerinin âhirette kaldırılacağı ifade edi-lirken (Kâf 50/22) “gıtâ” kökü; Allah düş-manlarına, organlarının âhirette kend-i aleyhine şahitlik edeceğini hiç düşün-medeyen bu dünyada işledikleri kötü amel-ler hatırlatılırken (Fussilet 41/22) “sitr” kökü; inkârcıların iman etmeyi, Allah'ın

cismâniyete bürünerek bütün azameti-yile gelip kendini göstermesi gibi muhal bir talebe bağladıkları beyan edilirken de (el-Bakara 2/210) “zulle” kökü kullanılmakta-dır. Gerek “hacb” kökünün gerekse bu-nunla anlam yakınlığı bulunan diğer kök-lerin kullanıldığı âyetlerden anlaşıldığına göre hicab, “Allah ile insanlar arasında perde” anlamına geldiği yerlerde Allah'a değil insanlara nisbet edilmiş, perdelen-meye ve mahrumiyete onların mâruz kaldığı belirtilmiştir.

Hadislerde Kur'an-ı Kerim'de kullanıl-dığı anlamlarda yer alan hicab kelimesi bazı rivayetlerde Allah'a da nisbet edil-mekte ve O'nun bir vasfı şeklinde kulla-nılmaktadır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nak-ledildiğine göre Hz. Peygamber bir hadi-sinde çeşitli hususlara dikkat çektikten sonra, “Allah'ın hicabı nurdur, eğer onu kaldırmış olsaydı bütün varlıklar yanar-dı” demiştir (Müslim, “İmân”, 293-294; İbn Mâce, “Muḥaddime”, 13). Bu hadisin farklı rivayetlerinde “nur” yerine “nâr” ke-limesinin kullanıldığı görülmekte (Müs-lim, “İmân”, 293; *Müsned*, IV, 401), bazı kaynaklarda ise “Allah'ın nûrdan (veya nur ve zulmetten) yetmiş, yedi yüz veya yetmiş bin perdesinin bulunduğu” şeklin-deki rivayetlere de yer verilmektedir (Ze-bîdî, II, 72; V, 137; Şevkânî, s. 450). Suheyb b. Sinân yoluyla gelen diğer bir rivayete göre Allah Teâlâ cennet ehline, “Benden daha başka bir şey istiyor musunuz?” di-ye soracak, onlar da, “Yüzümüzü ağart-madın mı, bizi cennete koyup ateşten kurtarmadın mı?” diyecekler, bunun üze-rine Allah perdeyi kaldıracak ve cennet-tekiler, o güne kadar mazhar olmadıkları en büyük nimet olarak rablerine bakacak-lardır (Müslim, “İmân”, 297).

Kelâm literatüründe hicab konusu da-ha çok **rü'yetullah*** münakaşaları sebe-biyle, Yûnus sûresinin 26. âyetinde geçen “ziyade” kelimesiyle Mutaffiîn sûresinin 15. âyetinde geçen “mahcûbûn” kelime-si etrafında yapılan farklı yorumlar dola-yısıyla ele alınmıştır. Nitekim Allah'ın âhi-rette görülebilmesi (rü'yetullah) mesele-si, Mu'tezile ile Ehl-i sünnet âlimleri ara-sındaki tartışma konularından birini teş-kil etmiştir. Sünnî âlimler âhiret hayatın-da Allah'ın görülmesinin aklen mümkün olduğunu, nakil yoluyla da sabit bulun-duğunu belirtmiş, Mu'tezile kelâmcılarıyla onların görüşlerini benimseyen bazı âlimler ise **rü'yetullah**ın aklen ve naklen mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Rü'yetin imkânını savunan Ehl-i sün-net'e mensup müfessirler, “Güzel davra-

nişlarda bulunanlara daha güzel karşılık, bir de fazlası (ziyade) vardır” (Yûnus 10/26) meâlindeki âyetinde yer alan ziyade ke-limesini “perdenin kalkması ile mümin-lerin Allah'ı görmesi” şeklinde yorumla-maktadır (Taberî, VII, 105-107; Kurtubî, VIII, 330; Süyûtî, IV, 356-357). Bu müfes-sirler, sıhhati tartışmalı olmakla birlikte Câbir b. Abdullah'tan rivayet edilen ve cennet ehlinin Allah'ı bir nur olarak gö-receğini, O'na büyük bir mânevî zevkle baktıktan bir süre sonra Allah'ın gizlene-ceğini, fakat nuru ve bereketinin devam edeceğini ifade eden hadisi (İbn Mâce, “Muḥaddime”, 13) delil olarak zikrederler. İbn Fûrek de ziyade kelimesini, “insanla-rın Allah'ı görmelerine mâni olan engel-lerin ortadan kaldırılması” olarak açıklar; hicabın ise “iki nesneyi birbirinden ayıran duvar gibi katı bir nesne” anlamına gel-diğini, Kur'an ve hadislerde geçen hicab ve müştaklarını bu anlamda kabul ede-rek Allah'ı “memnû, mestûr, mahdûd ve mahcûb” olarak nitelemenin câiz olmadı-ğını vurgular. Mu'tezile âlimleri, âyetteki ziyade kelimesini Allah'ın görülmesi şek-linde anlamadığından zât-ı ilâhiyyeye hi-cab kavramının nisbet edilmesini kabul etmemiştir. Cehmîyye de benzer görüş-leri savunarak diğer haberî sıfatlar gibi hicab tabirini de zâhîrî mânasıyla almayıp te'vil etmiştir. Dürzîler ise her türlü idra-kin ötesinde olan Allah'ın bir hicab ve be-şerî sûretle (nâsût) perdelendiğini, yet-mişe varan devreler halinde bu perdele-rin kalkarak Allah'ın tecelli ettiğini ve en son tecellinin Hâkim - Biemrillâh'ın şah-sında vuku bulduğunu kabul etmektedir.

Hesap gününe inanmayıp her türlü taş-kınlığı gösteren, alabildiğine günahkâr, vahiy mahsulü âyetleri “eskilerin masalla-rı” olarak niteleyen kalpleri kararmış kim-seler için, “Hayır! Onlar hesap günü rab-lerinden mahrum (mahcub) kalacaklardır” denilmektedir (el-Mutaffiîn 83/10-15). Bu ifadede yer alan “hicab” kavramı hak-kında da farklı görüşler ileri sürülmüş-tür. Fahreddin er-Râzî, buradaki hicabı Ebû Ali el-Cübbâ'nın “Allah'ın rahmeti-nin engellenmesi”, Ebû Müslim'in “O'na yakınlığın engellenmesi” ve Zemahşerî'nin “kâfirlerin huzura kabullerinin en-gellenmesi” şeklinde anladıklarını ifade ettikten sonra her üçünde de ortak olan şeyin “engellenme”den ibaret bulundu-ğunu belirtir; bunun ise “Allah'ı bilmeye engel olunma” şeklinde anlaşılamaya-cağını, zira kâfirlerde de bir nevi Allah bilgisinin mevcut olduğunu söyler. Ona göre âyetteki hicab kavramına “rü'yete

engel olma" şeklinde bir anlamın verilmesi daha isabetlidir; nitekim Mukâtil b. Süleyman ve Kelbî gibi müfessirler de aynı görüşü benimsemişlerdir (*Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, 95-96). Mu'tezile'ye göre söz konusu âyetin rû'yetle delâleti ancak teşbih ve tecsîme meyletme halinde mümkün olabilir. Zira âyetteki hicabın, hem gören hem görülen açısından rû'yetin sıhhatini engelleyen bir perde olarak anlaşılması sadece cisimler hakkında düşünülebilecek bir durumdur. Buna göre âyet, "kâfirlerin Allah'ın rahmet ve sevabından men edilecekleri" şeklinde anlaşılmalıdır (Kâdî Abdülcebbar, IV, 220).

Hz. Peygamber'in mi'racda Allah'ı görüp görmediği tartışması da genellikle hicab terimi etrafında gelişmiştir. İbn Abbas'a nisbet edilen bir görüşe göre Resûl-i Ekrem mi'racda rabbini görmüş, Hz. Âişe ve Ebû Zer'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre ise mi'rac gecesinde rû'yet asla gerçekleşmemiştir. Kendisine Tekvîr sûresinin 23. âyetiyle Necm sûresinin 13. âyeti hatırlatılan Âişe, Resûlullah'a bu âyetlerle ilgili olarak ilk defa kendisinin soru sorduğunu söylemiş, ardından da bu âyetlerde "görülen" olarak zikredilenin Cebrâil olduğunu kaydederek, "Gözler O'nu idrak edemez, fakat O bütün gözleri idrak eder" (el-En'âm 6/103) ve, "Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde (hicab) arkasından konuşur yahut bir elçi göndererek dilediğini vahyeder" (eş-Şûrâ 42/51) meâlindeki âyetlerin, Allah'ın (dünyada) görülemeyeceği hususuna açık delil teşkil ettiğini belirtmiştir. Ebû Zer el-Gıfârî'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in kendisine bu husus sorulduğunda, "O bir nurdur, nasıl görebilirim?" dediği, rivayetin bir başka varyantında ise kendisinin sadece bir nur gördüğünü söylediği kaydedilmektedir (Müslim, "İmân", 291-292).

Tefsirlerin büyük bir kısmında mi'rac gecesinde hicabın kaldırıldığı, ancak Resûl-i Ekrem'in Allah'ı değil Cebrâil'i aslı sûretinde gördüğünü belirtmektedir (Taberî, XIII, 44-51; İbn Kesîr, IV, 247-249). Kur'an-ı Kerim'de ise nur kavramı çeşitli konularda Allah'a izâfe edilmiştir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nûr" md.). Müfessirler, âyetlerde geçen nur kelimelerini rivayetlerde geçtiği gibi "hicab" olarak değil "hidâyet, hakikat, Allah'ın dini, O'nun varlığına delâlet eden âyetler, nurun yaratıcısı ve sahibi" şeklinde anlamışlardır (Taberî, X, 135; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 224; İbn Kesîr, III, 289; Âlûsî, XVIII, 164). Nitekim Hz. Pey-

gamber'in, bazı ilâhî âyetlerin kendisine gösterilmesi için bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünü (el-İsrâ 17/1) ve onun bu seyahat esnasında rabbinin büyük âyetlerini gördüğünü (en-Necm 53/18) bildiren âyet-i kerîmeler de birbiriyle bağlantılı olarak incelendiği takdirde Allah'ın nurundan mak-sadın "O'nun varlığına delâlet eden deliller" olduğu anlaşılır. "Allah'ın hicabının nur olduğu" şeklindeki rivayetlerin de bu bağlamda değerlendirilmesi halinde hicabın "zâtının görülmesine mâni olan engeller" anlamına geldiği söylenebilir. Öte yandan Allah'ın nur olarak telakki edilmesi, O'nun kendi yarattığı bir varlıkla özdeş kabul edilmesi gibi aklen imkânsız bir var sayıma da yol açar. Bundan dolayı Kâdî İyâz, "O bir nurdur ..." şeklindeki rivayeti güvenilir kaynakların hiçbirinde görmediğini söylemiştir (Nevevî, III, 12). Hicabla ilgili bazı hadislere yer veren İbnü'l-Cevzî bunları genellikle zayıf, metruk ve sika olmayan kişiler tarafından rivayet edilmiş sözler olarak nitelendirmektedir (*el-Mevzû'ât*, I, 116-117).

İbn Fûrek, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve İbn Haldûn gibi âlimler, Allah ile insanlar arasında bazı perdelerin bulunduğunu bildiren ifadelerde kullanılan hicab tabirinin yaratılmış varlıklara yönelik olduğunu kaydetmektedir. Bunlara göre bir şeyin perdelebilmesi için onun sınırlı ve ihâta edilebilir olması gerekir. Halbuki Allah'ın, yaratılmış varlıklar için söz konusu olan böyle bir şeyle nitelendirilmesi, O'nun bir perde ile gizlenmesi aklen ve dinen kabul edilemez. Allah'ın bir perde ile perdelediğini iddia eden kimse O'nun hakkında düşünülməsi muhal olan bir söz sarfetmiş, dolayısıyla tevhid inancını zedeleyerek teşbih ve tecsîme düşmüş olur. Bundan dolayı hicabı sözlük anlamıyla kesinlikle Allah'a izâfe etmemek gerekir. "Bir kişi ile bir nesne arasında yer alan ve arkasında bulunanların görülmesine engel olan şey" anlamındaki hicabı, "Büyük-lük benim ridâm, ululuk ise izârımdır" (Müslim, "Birr", 136; İbn Mâce, "Züh'd", 16; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25) hadisinde olduğu gibi mecazi mânaya hamletmek gerekir.

Kur'an ve Sünnet'teki çeşitli kullanımlarından anlaşıldığına göre hicab Allah'ı görmek isteyen sūyeye ait bir vasıf olup kâfirlerde kalbin mühürlenmesi, müminlerde ise kararması sonucunda mânevî bir körlük oluşturmakta, bu körlük ölüm ve ölüm sonrası hayatın gerçekleriyle nisbeten kalkabilmektedir. Bu husus, "On-

lar rablerinden mahcub ve mahrum kalacaklardır" (el-Mutaffifin 83/15) şeklindeki ilâhî beyanla vurgulanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hcb", "zll" md.leri; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hcb" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "hcb" md.; *et-Ta'rifât*, "hicâb" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 360; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 276; *Kâmus Tercümesi*, I, 103-104; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hcb" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nûr" md.; *Müsned*, IV, 401; Müslim, "İmân", 291-292, 293-294, 297, "Birr", 136; İbn Mâce, "Mu'addime", 13, "Züh'd", 16; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1984, VII, 105-107; X, 135; XIII, 44-51; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, I, 181-183; İbn Fûrek, *Müşkilü'l-hadis* (nşr. Mûsâ M. Ali), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-Asriyye), s. 141-142, 219-221; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, IV, 220; Gazzâlî, *Mişkatü'l-envâr*, Beyrut 1986, s. 175-185; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnaüt - M. Zühayr eş-Şâvî), Beyrut 1403/1983, s. 173; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Beyrut 1403/1983, I, 116-117; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, Kahire 1354/1935, s. 96-100; a.mlf., *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 224; XXXI, 95-96; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 330; Nevevî, *Şerhu Müslim*, III, 12-13; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hâdî'l-ervâh*, Kahire 1971, s. 233; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, III, 289; IV, 247-249; İbn Haldûn, *Şifâ'u's-sâ'il*, s. 26-52; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, IV, 356-357; Şarânî, *Keşfü'l-hicâb*, Beyrut, ts. (Dâru İbn Zeydûn), s. 39; Zebidî, *İthâf-u's-sâde*, II, 72; V, 137; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mualimî - Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1380/1960, s. 450; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVIII, 164; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 212-215; II, 737; VII, 4584-4589; Talat Koçyiğit, *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, Ankara 1974, s. 51-54, 79; a.mlf., *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1984, s. 182-184; Mustafa Öz, "Dürzîlik", *DİA*, X, 40.

İLYAS ÇELEBİ

□ TASAVVUF. Sûfiler, sâlikle Hak arasında bulunan ve O'nu tanımaya (mârifet) engel olan her şeye hicab (nikâb) demişler ve kendileriyle Hak arasında kalan perdelerden daima yakınmışlardır. İlk sûfiler arasında önemli bir yeri bulunan Zünnûn el-Misrî kul ile mevlâsı arasında çeşitli perdelerin bulunduğunu, bunların en kapalı ve en kalın olanının da nefis olduğunu söylemiş, iddianın dava sahibi ile Hakk'ı müşahade arasında bir perde oluşturduğunu ifade etmiştir (Sülemî, s. 18, 22). Serî es-Sakatî, "Allahım, bana perde ardında kalma azabıyla azap etme de ne ile azap edersen et" diye niyaz etmiş (a.g.e., s. 51), Bâyezîd-i Bistâmî âşiklar için cennetin bile bir perde olduğunu söylemişti (a.g.e., s. 70).

Sûfiler, Hak ile sâlik arasında nelerin perde olduğuna dair çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bâyezîd-i Bistâmî, Zünnûn,